

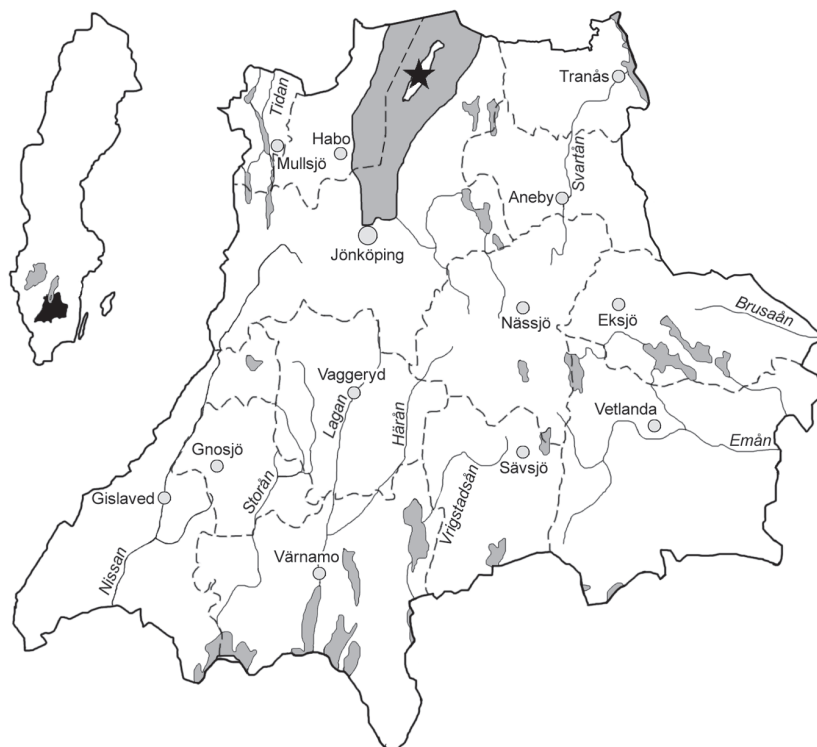
Nyupptäckta gravar vid norra gravfältet



Arkeologisk förundersökning vid Braheskolan inom
fornlämningsområde till RAÄ 11:101 och 11:201,
Visingsö socken i Jönköpings kommun, Jönköpings län

Nyupptäckta gravar vid norra gravfältet

Arkeologisk förundersökning vid Braheskolan inom fornlämningsområde till RAÄ 11:101 och 11:201, Visingsö socken i Jönköpings kommun, Jönköpings län



Rapport, foto och ritningar: Anna Ödeén
Grafisk mall: Anna Stålhammar
Tryck: Arkitektkopia, Jönköping

Jönköpings läns museum, Box 2133, 550 02 Jönköping
Tel: 036-30 18 00
E-post: info@jkpglm.se
www.jkpglm.se

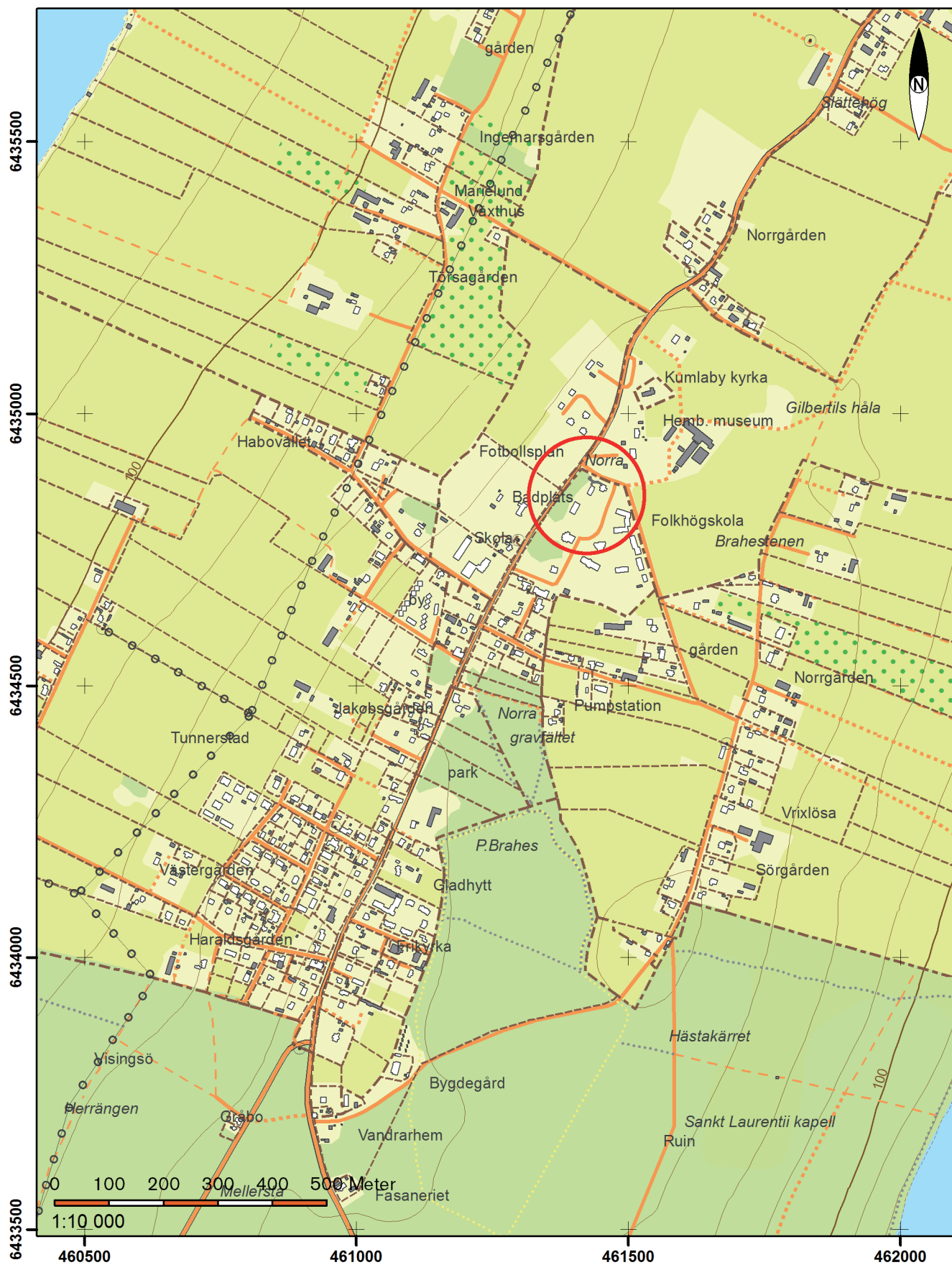
Utdrag ur tryckta och ajourhållna ekonomiska kartor, Geografiska Grunddata samt Geodata (FUK) är återgivna enligt tillstånd:
© Lantmäteriet. Ärende nr MS2007/04833, nr MS2012/03742 samt dnr i2012/1091.

ISSN: 1103-4076

© JÖNKÖPINGS LÄNS MUSEUM 2014

Innehåll

Inledning.....	5
Målsättning och metod	5
Topografi.....	5
Fornlämnings- och kulturmiljö.....	5
Tidigare undersökningar.....	8
Resultat.....	9
Schakten.....	9
Ytan för stenkistan	9
Fynd.....	12
Sammanfattning.....	13
Åtgärdsförslag.....	13
Administrativa uppgifter.....	14
Referenser.....	15
Tryckta källor	15
Arkiv.....	15



FIGUR 1. Utdrag ur ekonomiska kartans blad 64E 3gS. Skala 1:10 000. Den röda ringen markerar platsen för förundersökningen.

Inledning

Visingsö folkhögskola, Braheskolan, har av Jönköpings kommun uppmanats att anlägga en stenkista för dag- och dräneringsvatten samt byta ut befintligt avlopp intill två av sina byggnader. Då detta arbetsområde tangerar norra gravfältet, fornlämning Visingsö 11:101 och 11:201, genomfördes en arkeologisk förundersökning i samband med ledningsdragningen.

Förundersökningen genomfördes av Jönköpings läns museum och ansvarig antikvarie för fält- och rapportarbete var Anna Ödeén.

Den aktuella sträckan för schakten var 31 meter och ytan som togs upp för stenkistan var 17m².

Målsättning och metod

Förundersökningen skedde genom schaktningsövervakning. Målsättningen var att avgöra om det fanns fornlämningar som berördes av ledningsdragningen och om så var fallet fastställa karaktär och omfattning av dessa. Målsättningen var också att så långt möjligt skydda framkomna lämningar.

De gravar och den anläggning som påträffades rensades för hand, fotograferades och mättes in digitalt med hjälp av nätverks RTK. Även schakten mättes in digitalt.

Topografi

Visingsö är 14 kilometer lång och som bredast 3 kilometer. Öns högsta nivåer ligger på knappt 120 meter över havet, det vill säga som mest cirka 30 meter över Vätterns yta. Det aktuella förundersökningsområdet ligger mitt på ön, på dess höjdrön som sträcker sig i nord-sydlig riktning.

Geologiskt är ön uppbyggd av skiffer och sandsten och tillhör den så kallade Visingsöformationen. Tillsammans utgör de sedimentära bergarterna i Visingsöformationen en över 1000 meter tjock lagerserie runt Vättersänkan. Den finns bland annat på Vätterns botten där Visingsö är ett uppstickande parti (Hjort 1987).

Jordarterna på ön är lerig morän och grovmo-grus och det är det sistnämnda som råder på höjdrönet där förundersökningen ägde rum.

Fornlämnings- och kulturmiljö

Namnet Visingsö finns i avskrifter från 1240 då det skrivs Visinsho. Förleden vising eller vis betyder sidlänt sankmark med ö som motsvarar land vid vatten. Kumlaby, den by som förundersökningsområdet ligger i, var fram till mitten av 1500-talet en socken som omfattade norra delen av ön. Den nämns i de historiska källorna första gången 1294 då namnet skrivs Cumblaby. Ortnamnet kan

ursprungligen ha varit endast Kumla det vill säga kummel eller stenröse för att senare få tillagt by vilket betyder just by eller gård. Detta för att särskilja bynamnet från sockennamnet (Agertz 2008).

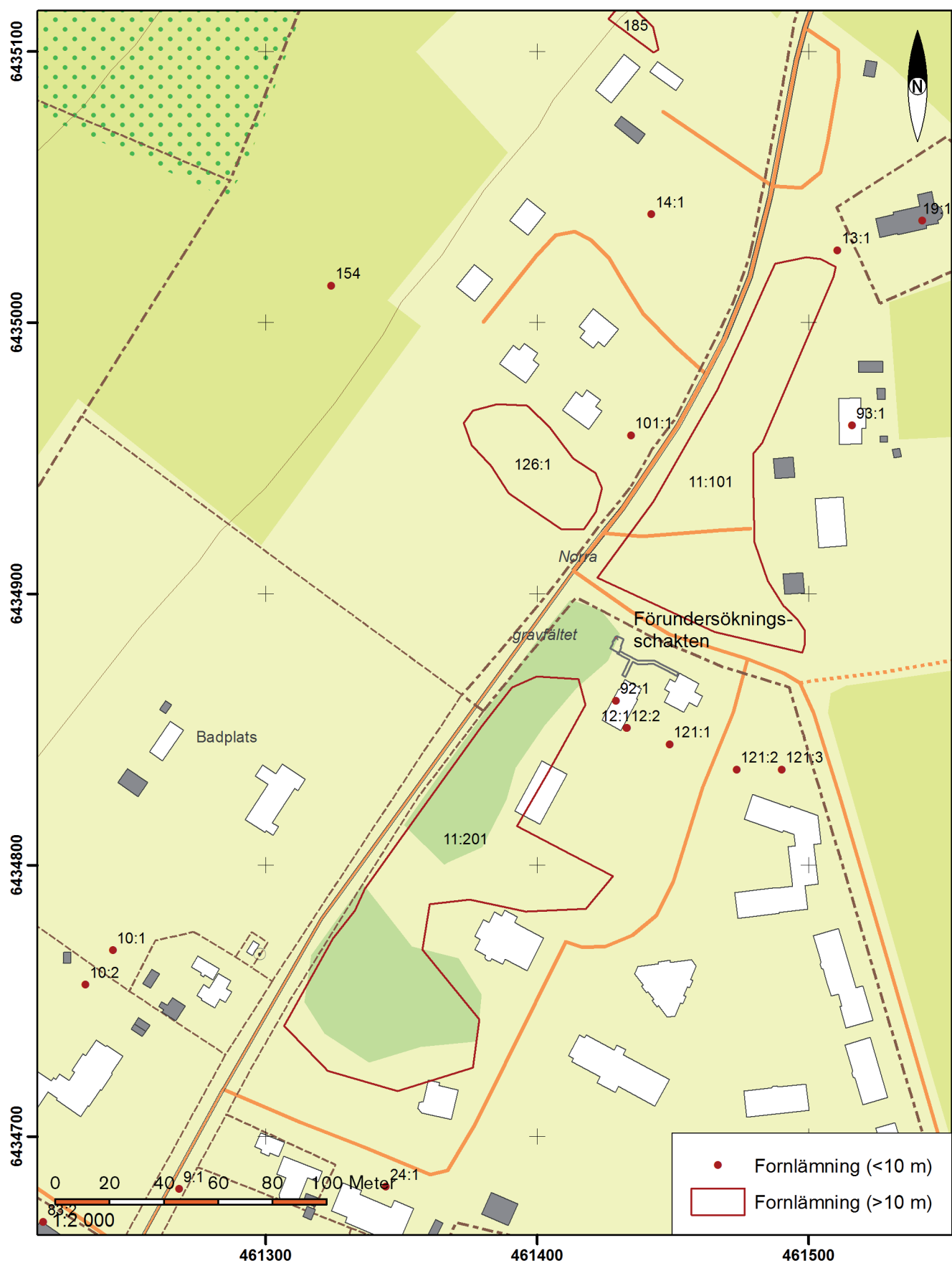
Den rika kulturmiljön på Visingsö har gjort att hela ön klassats som riksintresse för kulturmiljövården. I Riksantikvarieämbetets förteckning över riksintressanta kulturmiljöer anges Visingsö som en "Ovärderlig miljö med rika lämningar från forntid, medeltid och Brahetid..." (Riksantikvarieämbetet 1990). Förundersökningsområdet ligger på öns höjdrön och det är också utmed detta som en koncentration av fornlämningar finns. Där återfinns bland annat öns tre stora gravfält norra-, mellersta- och södra gravfältet. Man bör också beakta att det genom århundradena förstörts en mängd fornlämningar på ön genom uppodling (Berg 1885 och Kilander 1991).

På platsen runt förundersökningsområdet, exakt var vet vi inte, anlade filosofie Lectorn vid Braheskolan, Sven Peter Liljenroth, en botanisk trädgård under sent 1700-tal. Man kan läsa i de historiska källorna att han inte tog hänsyn till de förhistoriska gravarna. Naturforskaren och en av Linnés lärjungar Johan Abraham Gyllenhaal var på besök på ön 1775 och han skriver "*Ekållon woro af H. Lectorn Lilljenroth satta på N. sidan af en stor ättebacke, och hade desamme redan skutit et par tum. På ättehögarne ær 1/4 alns god matjord och derunder stenblandad sand och skiffermylla.*" (Kilander 1991).

Även Sjöborg tar upp platsen i sin *Samlingar för Nordens fornälskare*: "*Den plats, på hvilken den år 1801 aflidne Filosofie-Lectorn, Professor Mag:r Sven Peter Liljenroth anlade en Botansik trädgård, tillhörde den urgamla Ättebacken vid Kumlabý. Öster om Gymnasii-byggnaden hafva, enligt hvad öboerne berätta, de största Ätthögar haft sitt läge, men af dessa hafva genom markens uppodling alla lämningar redan upphört.*" (Sjöborg 1830).

Vad gäller närområdet runt det aktuella förundersökningsområdet är det rikt på fornlämningar. Norra gravfältet fornlämning Visingsö 11:101 och 11:201, ligger både norr och söder om (FIGUR 2). Norra gravfältet har sammanlagt drygt 100 gravar i form av stensättningar, högar, treuddar, långhögar och en domarring. Förutom gravfältet finns också fem ensamliggande högar i närområdet, fornlämning Visingsö 121:1–3 och 10:1–2 samt fornlämning Visingsö 24:1 som är platsen för en borttagen hög.

Dessutom finns boplatslämningar i närheten; fornlämning Visingsö 126:1 där en härdrest, bränd lera och en skärva av förhistorisk keramik påträffats, Visingsö 154 som är en ensamliggande härd samt Visingsö 185 där en golvyta samt förhistoriska boplatslämningar påträffades under en förundersökning 2012. Den sistnämnda tolkas utifrån det historiska kartmaterialet som en del av Kumlabys gamla bytomt. Inom förundersökningsområdet och dit dagvattenledning bland annat skulle dras ligger det gamla tingshuset från 1600-talet, som är ett statligt byggnadsminne. Kumlabý kyrka, som är en

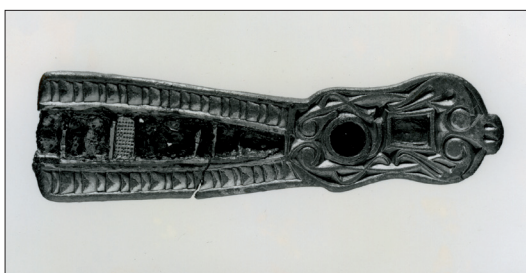


FIGUR 2. Karta med närliggande registrerade fornlämningar

romansk stenkyrka från 1100-talet ligger cirka 200 meter norr om förundersökningsområdet.

I närområdet finns också fornlämningar som påträffades under en förundersökning 2013 och i samband med att bredband grävdes ned utmed öns huvudväg. Dessa är ännu inte registrerade i fornminnesregistret. Cirka 30 meter väster om förundersökningsområdet påträffades en husgrund som troligen har ett samband med det tryckeri som Per Brahe d.y. grundade på Visingsö under sent 1600-tal (Ödeén 2014). Under det arbetet framkom också härdar varav en var belägen cirka 40 meter åt sydväst och två låg cirka 50 meter norrut. Förutom detta påträffades strax intill och nordväst om Kumlabby kyrka en del av ett grophus. Det innehöll keramik, obrända ben och slagg. Kolet i slaggen, som var smidesslagg, har daterats till övergången mellan 1100- och 1200-tal.

FIGUR 3-4. Fynd från gravarna på norra gravfältet. Överst: beslag med almadininlägg. Nederst: olika typer av pärlor. Foto: Göran Sandstedt.



Tidigare undersökningar

Norra gravfältet är det gravfält på Visingsö som har flest arkeologiskt undersökta gravar. Undersökningarna som gjordes under tidigt 1900-tal, rörde ett 80-tal gravar, belägna både öster och väster om vägen. Enligt de anteckningar som finns tillgängliga var det brandgravar som innehöll sotlager och brända ben (Gustafsson



1997). De fynd som påträffades var bland annat hela keramikkärl, pärlor (FIGUR 4), benkammar, bronsbeslag, ett treflikigt bronsspänne, bronsskålar och delar av bronskedjor tillhörande en våg, spännbucklor, järnföremål och ett remändebeslag av brons med almandininläggningar (FIGUR 3).

Resultat

Schakten

Under förundersökningen grävdes sammanlagt 31 meter schakt som var 0,6 meter breda. Dessutom togs en 17 m² stor yta upp där en stenkista skulle placeras (FIGUR 8).

I området intill och mellan husen var jordlagren mycket omrörda. Där fanns el- och telekablar, gamla cementrör, kulvertar och dagvattenbrunnar. I jordmassorna som grävdes upp kunde tegel, kakelugnsdelar och annat recent material ses.

I det schakt som gick västerut mot platsen för stenkistan fanns delvis också omrörda massor, men de gav ett något äldre intryck med fynd av tegel och kalkbruk. Eventuellt har de ett samband med reparationer av tingshuset eller någon annan byggnad som stått på platsen.

Förutom dessa schakt kunde de gamla rören inom området användas och nya avloppsledningar sköts in i de befintliga.

Ytan för stenkistan

Matjordslagret inom ytan för stenkistan var 0,15-0,2 meter djupt och bestod av brun, något sandig humus. I matjorden fanns tegelbitar, kalkbruk och enstaka små kolbitar. Undergrunden var beige till ljusbrun sand med grusinslag samt enstaka stenar.

Inom den yta där en stenkista skulle placeras påträffades relativt



FIGUR 5. Översiktspild över brandgroparna och nedgrävningen. Bilden tagen från sydöst.

snart spår av brandgravar i form av kol och brända ben. Brandgroparna rensades försiktigt fram i plan, mättes in digitalt och fotograferades. Efter samtal med Länsstyrelsen beslutades att de brända benen samt en keramikbit som låg löst i ytan skulle samlas in (FIGUR 6-7). I övrigt gjordes inget mer med gravarna och nedgrävningen. En fiberduk las ovanpå och därefter matjord. Eftersom en yta på cirka 3 x 3 meter krävdes till stenkistan flyttades schaktet något söderut och det visade sig också vara fritt från anläggningar.

De inmätningar som gjorts av brandgroparna och nedgrävningen visar inte fullt ut hur anläggningarna har sett ut. Dels gick de in i schaktkanten, dels har framrensningen av anläggningarna gjorts mycket försiktigt och därför är inte hela anläggningens begränsning framrensad. Det finns också en möjlighet att anläggningarna vid en närmare, mer noggrann undersökning, hänger samman. Nedan följer en beskrivning av anläggningarna.



FIGUR 6-7. Överst: keramikbiten som påträffades i brandgrop A223. Nederst: Brandgrop A223.

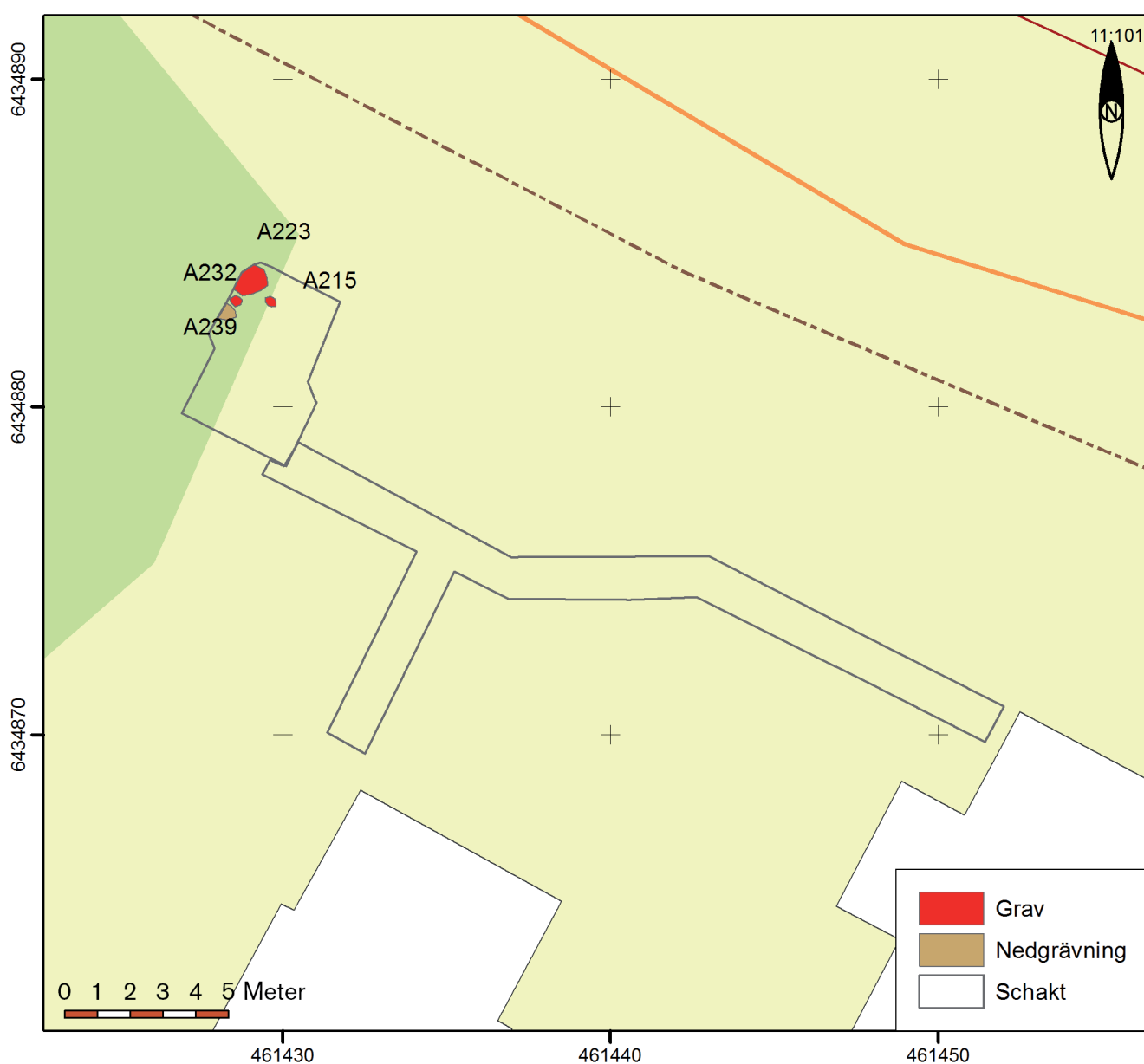
*Anläggningsbeskrivningar**A215*

Brandgrop eller rest av brandgrop. Cirka 0,35 x 0,35 meter i plan. Fyllning av brun humus med enstaka kolbitar och brända ben.

A223

Brandgrop. Så långt synlig 1 x 0,8 meter i plan, nordöstlig-sydvästlig riktning. Fyllning av mörkbrun till svart, fet humus med kol, även större kolbitar. En sten i fyllningen 0,24 x 0,13 meter stor. Rikligt med brända ben (F2). Fynd av en keramikbit (F1).

FIGUR 8. Plan över schakten och de framkomna anläggningarna. Skala 1:200.



Anl nr	Lämningstyp	Beskrivning
215	Brandgrop	0,35 x 0,35 m i plan. Fyllning av brun humus, enstaka kolbitar och brända ben.
223	Brandgrop	Så långt synlig 1 x 0,8 m i plan (NÖ-SV). Fyllning mörkbrun till svart, fet humus med kol, även större kolbitar. 1 sten i fyllningen 0,24 x 0,13 m. Fynd: brända ben och keramik.
232	Brandgrop	0,4 x 0,34 m i plan. Fyllning av brun humus med kol och brända ben.
239	Nedgrävning	Oregelbunden i plan, så långt synlig 0,5 x 0,45 m. Fyllning av mörkbrun, sandig humus.

FIGUR 9. Anläggningstabell.

A232

Brandgrop eller rest av brandgrop. Den var 0,4 x 0,34 meter i plan och hade en fyllning av brun humus med kolbitar och brända ben (F3).

A239

Nedgrävning. Oregelbunden i plan och så långt synlig 0,5 x 0,45 meter stor. Fyllning av mörkbrun sandig, humus.

Fynd

Endast tre fyndposter togs tillvara under förundersökningen. Det var en keramikbit (F1) och brända ben (F2-3) som samlades in eftersom de riskerade att förstöras i samband med att brandgroparna täcktes över.

Sammanfattning

I samband med att Visingsö Folkhögskola, Braheskolan, skulle anlägga en stenkista samt byta ut befintliga avloppsrör genomfördes en arkeologisk förundersökning genom schaktningsövervakning. Ytan för stenkistan var 17 m² och schaktlängden 31 meter.

Platsen för arbetet ligger intill norra gravfältet som består av drygt 100 gravar. I ytan där stenkistan skulle placeras påträffades fyra förhistoriska anläggningar, tre brandgropar och en nedgrävning. De kunde undvikas och lämnas orörda genom att ytan för stenkistan förflyttades något. Ett fåtal brända ben och en keramikbit samlades in.

De schakt som grävdes vid husen berörde inga förhistoriska anläggningar, där fanns endast omrörda massor och recent material.

FIGUR 10. Fyndtabell.

Fynd nr	Anl nr	Sakord	Material	Vikt, gram	Antal	Anmärkning
1	A223	Keramik	Lera	32,3	1	Bottenkant och del av buken
2	A223	Brända ben	Ben	45,5	> 50	
3	A232	Brända ben	Ben	2,1	8	

Åtgärdsförslag

De gravar som påträffades kunde lämnas orörda genom att det planerade schaktet förflyttades något. Skulle brandgroparna av någon anledning hamna i farozonen för att skadas bör vidare antikvariska åtgärder vidtas. I nuläget krävs dock inga fler insatser.

Förundersökningen visar att det finns under mark dolda gravar även i området mellan de nu registrerade fornlämningarna Visingsö 11:101 och 11:201 varför Jönköpings läns museum föreslår att en sammanslagning av dessa båda områden görs.

Länsmuseet har samrått med Länsstyrelsen angående åtgärdsförslagen.



FIGUR 11. Schaktningsarbetet närmast husen.

Administrativa uppgifter

Länsstyrelsens dnr:431-6423-2014
 Länsstyrelsens beslutsdatum:.....2014-09-19
 Jönköpings läns museums dnr:.....235/2014
 Beställare:.....Visingsö Folkhögskola, Brahe-
 skolan
 Fält- och rapportansvarig:.....Anna Ödeén
 Fältpersonal:.....Anna Ödeén
 Fältarbetstid:.....2014-09-23–2014-09-24
 Län:.....Jönköpings län
 Kommun:.....Jönköpings kommun
 Socken:.....Visingsö socken
 Belägenhet:.....Ekonomiska kartans blad
64E 3gS
 Koordinater:.....N:6434882 E:461428
 Koordinatsystem:.....Sweref 99 TM
 Fornlämningsnummer:.....11:101 och 11:201
 Fornlämningstyp:.....Gravar
 Tidsperiod:.....Järnålder
 Fynd nr:1-3

Dokumentationsmaterialet förvaras i Jönköpings läns museums arkiv.

Referenser

Tryckta källor

- Agertz, J. 2008. Om ortnamn i Jönköpings län. Småländska kulturbilder 2008. Meddelanden från Jönköpings läns hembygdsförbund och stiftelsen Jönköpings läns museum LXXVII. Jönköping.
- Berg, W. 1885. Visingsö jemte anteckningar om Visingsborgs grevskap. Göteborg.
- Gustafsson, A. 1997. Visingsö – skatten i Vättern. Det nära förflutna – om arkeologi i Jönköpings län. Red. Nordström, M. & Varenius, L. Småländska kulturbilder 1997. Meddelanden från Jönköpings läns hembygdsförbund och stiftelsen Jönköpings läns museum LXVII. Jönköping.
- Hjort, I. 1987. Naturen på Småländska höglandets hjässa. Jönköpings läns historia. Red. Rydén, J. Småländska kulturbilder 1986-87. Meddelanden från Jönköpings läns hembygdsförbund och stiftelsen Jönköpings läns museum LVIII. Jönköping.
- Kilander, S. 1991. Red. Claesson, A M. J A Gyllenhaals resa till Visingsö 1775. Jönköpings läns museum. Jönköping.
- Riksantikvarieämbetet 1990. Riksintressanta kulturmiljöer i Sverige. Förteckning. Underlag för tillämpning av naturresurslagen 2 kap 6§. Stockholm.
- Sjöborg, N.H. 1830. Samlingar för Nordens Fornälskare. Tredje Tomen. Stockholm.
- Ödeén, A. 2014. Hus och härdar på Visingsö. Arkeologisk förundersökning i form av schaktövervakning av RAÄ 4:1 m.fl. inför nedläggning av bredband, Visingsö socken i Jönköpings kommun, Jönköpings län. Arkeologisk rapport 2014:28. Jönköpings läns museum.

Arkiv

Jönköpings läns museum.

Antikvarisktopografiskt arkiv.

F-Topo. Databas över ortnamn i Jönköpings län.

Riksantikvarieämbetets fornminnesregister, FMIS, Fornsök: <http://www.fmis.raa.se/cocoon/fornsok/search.html>.

När nya avloppsledningar skulle läggas ned intill det gamla tingshuset och i närheten av det norra gravfältet på Visingsö var Jönköpings läns museum med och schaktövervakade. Risken eller chansen var stor att det fanns fler gravar än de som syns ovan jord i form av högar och stensättningar. Efter förundersökningen kunde vi konstatera att så var fallet. Brandgropar med brända ben och keramik påträffades där en ny stenkista skulle grävas ned.

